

עלון לב המועדים

גליון ה-133 הלכות והליכות "כיבוד אביו ואמו אחר מותם"

לאחר מותם (פני יהושע קידושין לא, ב).

גדר כבוד אביו ואמו

דברים שהן כבודו וגדולה לאביו, כגון לומר אבי מורי שבזה מגדל כבודו שייך גם לאחר מיתה, אבל כיבוד של עשיית נחת רוח להורים כעין מאכילתו ומשקתו וכן למנוע צער מאביו ובכלל זה לכבד אהיו הגדול כיבוד אשת אביו שהוא ענין נחת רוח לאביו ומניעת צער ממנו לא שייך לאחר מיתו לפי שאינו מרגיש (רמב"ן ספר המצוות תחילת שורש השני, רע"א בחידושו ע"מ קידושין לא, ב).

מכבד את אביו ואמו במותו כאילו כבדו בחייהם (מסכת שמחות ט)

ביאור כאילו כבדו בחייהם אע"פ שהיה מקום לומר שאין לו שכר על כך מאחר שאין יודעים ואין מרגישין בכבוד הנעשה להם, יכבדו בניו ולא ידע (הנהגות הריעב"ז).

כיבוד אביו ואמו לאחר מיתה בתוך י"ב חודש

אמירת "הריני כפרת משכבו" בשנה ראשונה

מקור: "ת"ר מכבדו בחייו ומכבדו במתו.. במותו כיצד היה אומר דבר שמועה מפיו לא יאמר כך אמר אבא אלא כך אמר אבא מרי הרינו כפרת משכבו והני מילי תוך י"ב חודש מכאן ואילך אומר וזכרונו לברכה לחיי העולם הבא" (קידושין לא, ב, ש"ע יור"ד סימן רמ ט).

ביאור הריני כפרת משכבו: יבא עלי כל דבר רע הראוי לבוא על נפשו

(רש"י שם ד"ה הריני כפרת) ואפילו על צדיקים גמורים אומרים כן דהיינו לפי שבתוך י"ב חודש הוא סובל יסורים חייב הבן לומר יבא עלי

אותו הצער להיות צערי

כפרת משכבו (תשב"ץ ח"א סימן קכב).

תועלת למת: אמירת הריני

כפרת משכבו יש בה תועלת

למת שעל ידי שמתסר

במקומו מיקל מעליו את

היסורים, ומוכה שהמתים

"גדול המכבד את אביו ואמו במיתתו מאילו כיבדו בחייהם, והטעם:

שהמכבד בחייהם אינו מכבדו אלא מראה [ומשום ירושה (מס' שמחות)]

והמכבד במיתתו אינו מכבדו אלא מפני כבוד המקום" (תניא רבתי בסוה"ט

מביא מחז"ל במסכת שמחות פרק ט, רמב"ן בתורת האדם ענין הקריעה ד"ה דת"ר המכבד).

כיבוד לאחר מותם מדאורייתא או מדרבנן

יש אומרים: שמצוות כיבוד אב ואם לאחר מותם הוא גם כן מהתורה כן משמע מסתימת לשון הגמרא, ומהראשונים והפוסקים שכתבו מכבדו בחיים ומכבדו לאחר מותו נראה שדין אחד להם (חינוך מצווה כו).

ראייה נוספת מדברי הבית יוסף שהביא הגרע"א בתשובותיו (ח"א

סימן סח) שכיבוד אב שמת חמור מכבוד אמו שעודנה בחיים ואם

כבוד אחר הפטירה הוא מדרבנן אם כן כבוד אמו צריך להיות קודם

לכבוד אביו שמת, שאמו דאורייתא ואביו אינו אלא מדרבנן ומוכה

שאף לאחר מיתה הוי מדאורייתא.

יש אומרים: שאינו אלא מדרבנן (תפארת ישראל פסחים ד ט א"א סימן פט).

ראייה לדבר מדברי הירושלמי (מו"ק ג, ה) שכתב שהטעם שקורע

במיתת אביו הוא לפי שבטלה ממנו מצות כיבוד, מוכח שאין מצות

כיבוד אב ואם מדאורייתא.

ראייה נוספת: ממקלל אביו ואמו שאינו חייב אי לאו קרא יתירה

שמרבים ממנו אפילו שמקללם אחר מיתה ואם כן לגבי אביו ואמו

שאינן פסוק מיותר ללמוד את

החוב אין חיובו מדאורייתא

(תפארת ישראל פסחים פרק ד

משנה ט).

יש אומרים: שאין חייב

בכבוד אביו לאחר מיתה

אלא בדבר שיש בו תועלת

לאביו אבל בדבר שאין בו

תועלת לאביו אינו חייב

העלון יו"ל במלאות י"ב חודשים לפטירת

א"א מו"ר הגאון רבי מאיר אריה לב זצ"ל בן הרה"צ ר' יוסף זצ"ל

בעל מחבר י"ד חזקה – י"ד ספריו

עבודת היום ומאור הקודש ואהל יוסף על יומא ונזיר קדשים וטהרות

המית עצמו באהלי חכמה ודעת

באהבתה ישגה תמיד ואפילו בשעת מיתה

נפטר מתוך כתיבת ספרו על מסכת אהלות

לקיים מה שנאמר "אדם כי ימות באהל"

נלקח לבית עולמו בז' טבת תשפ"א

תנצב"ה

יש אומרים: לשיטות שאומרים גם במילי דעלמא הוא הדין שאף באמו נוהג דין זה ואומר הריני כפרת משכבה (רמ"א רמ"ט בשם מהרי"ל שו"ת סימן כד).

אמירת "זכרונו לברכה" אחר י"ב חודש

"אחר י"ב חודש אומר זכרונו לברכה" (שו"ע רמ"ט). [יבואר להלן].

הטעם שאומר בן רק אחר י"ב חודש: לפי שבתוך י"ב חודש חוששים שמא לא זכה אביו עדיין לעולם הבא ויש בזה שקר (פ"ז רמ"ב).

אין אומרים: "הריני כפרת משכבו", **והטעם:** לפי שמשפט רשעים בגיהנום הוא רק י"ב חודש (עדיות ד, ב) וכבר קיבל מה שקיבל (כ"י יור"ד רמ"ט).

נוסח אמירת ז"ל אחר י"ב חודש

בגמרא מבואר שאחר י"ב חודש יאמר "זכרונו לברכה לחיי העולם הבא" (וכ"כ הרא"ש קידושין לא, ב ד"ה כי אתא).

הטעם שמוסיפים לחיי עולם הבא: כדי לשנות ממה שנהגו שאמרו על אדם חיי "זכור לטוב" כמו שמצאנו ביומא (לה, א) אצל אברהם לכן הוסיפו "לחיי העולם הבא" (מהרש"א קידושין לא, ב ד"ה מכאן ואילך).

ולדבריו שפיר מנהג העולם שלא מקפידים לומר לחיי העולם הבא כיון שלא נוהגים לומר על אדם חי "זכור לטוב" שהוספה זו נוספה רק להבדיל בין חיים למתים.

יש שהשמיטו: את תיבה "לברכה" (רי"ף דף לד, ב בדפי הרי"ף בסוף העמוד ורמב"ם).

יש שהשמיטו: תיבות "לחיי העולם הבא" (טור שו"ע רמ"ט).

שיטת הט"ז (יור"ד רמ"ג): שהחותמים זלה"ה טועים ומחסרים וצריך לחתום וללה"ה.

יש אומרים: שיאמר "זכרונו לברכה לחיי העולם הבא" וללה"ה וכיוצא בו" (מאירי קידושין לא, ב ד"ה וכשם).

יש אומרים: שיכול לומר שאר לשונות כגון "עליו השלום" מנוחתו כבוד" מנוחתו בג"ע וכד' (בן איש חי שופטים יד).

המנהג לומר ז"ל ויש מקצת שנוהגים לכתוב וללה"ה (ערוה"ש יור"ד רמ"ג).

כתיבת מכתב שמזכיר בו את אביו

יש אומרים: שאף בתוך י"ב חודש צריך לכתוב זכרונו לברכה לחיי העולם הבא (רמ"א בדרכי משה רמ"ד בשם שלמי גיבורים), **והטעם:** כיון שכתבתו מתקיימת אף לאחר י"ב חודש.

יש אומרים: שיכתוב "הריני כפרת משכבו" (רמ"א שם בשם שאר מחברים וכן משמע בכ"י סוס" רמ"ב כח בשם רשב"ץ ח"א סימן קכב).

מתכפרים בחיים בגופם, והוא הדין בממונם במה שפוסקים צדקה בעד המתים (כ"י או"ח סוס רפד בשם שבה"ל, תשב"ץ ח"א סימן קכב, פנ"י קידושין לא, ב).

יש שהקשו הא"ך יבקש האדם אדם עונש בעולם הזה מעין עולם הבא (ליקוטי חבר בן חיים).

ביאור אחר: שיסורים הבאים עליו יהיו לכפרתו ולשם כבוד הוא (רש"י סוכה ב, א ד"ה הריני) והכוונה שמבקש שהייסורים הבאים עליו ממילא יועיל לכפרת אביו.

ביאור אחר: שבזכות אמירה זו שאומר הבן שהוא מוכן לקבל על עצמו יסורי אביו מיקל את העונש ואין הכוונה שהבן נענש ממש על חטאי אביו, אלא באמירה זו מקיים מצוות כיבוד אב וזהו לזכות (פירוש הבונה שבעין יעקב).

ביאור אחר: הכוונה כפשוטו שאם יש עליו דין מקבל הבן על עצמו את העונש המגיע, ומה שכתב רש"י בסוכה ב, א ד"ה הריני) לשון כבוד, הכוונה שהסיבה שתקינו שיאמר בכל פעם שמזכיר שם אביו ואמו, ולא מספיק לומר פעם אחת הוא משום כבוד (שו"ת שבט הלוי ח"י סימן קנח).

ביאור אחר: באמירת "הריני כפרת משכבו" יש משום כיבוד לאב שהבן אומר בזה שהוא מוכן ומוזמן לקבל על עצמו כל עונש הראוי לבוא על אביו ומראה בכך שמאוד חשוב לו ויקר בעיניו הצלחת אביו ולמלטו מעונשים, ובה מקיים מצות כיבוד אב ובזכות כיבוד אב שהוא מקיים באמירת זו יקל מעל אביו העונש, ולא יעלה ולא יגיע על הבן אותו עונש שהרי באותו דיבור מצווה קא עביד (הבונה בעין יעקב).

מתי אומרים הריני כפרת משכבו

יש אומרים: שאינו אומר בן אלא כשאומר דבר הלכה כדקתני (קידושין לא, ב) "היה אומר דבר שמועה מפיו", אבל במילי דעלמא אינו חייב לכבדם בדברים אלו (תוס' ר"י הזקן הנדפס על הגיליון במסכת קידושין לא, א ד"ה דבר, הגר"ש אש"י איש כיבוד אב ואם פרק לח כה).

יש אומרים: שהוא הדין אם אמר מפיו שאר דברים גם צריך לומר הריני כפרת משכבו (רבינו ירוחם נתיב א ח"ד דף טו, טושו"ע רמ"ג).

כמה פעמים לומר באותו שיעור

יש אומרים: מסתבר שתוך הספד או דרשה או שיעור לא צריך לומר הריני כפרת משכבו כל פעם ופעם שמזכירו אלא פעם אחת סגי (הגר"ח"ק והגר"ש"ק הובא בספר זכרון יוסף צבי דינר).

חיוב אמירת באביו או אמו

יש אומרים: לשיטות שאמירת הריני כפרת משכבו דווקא כשאומר דבר הלכה מפיו אבל לא במילי דעלמא, אם כן על אמו אין צריך לומר (תוס' ר"י הזקן קידושין לא, ב ד"ה דבר).

קדיש

אמירת קדיש מדין כיבוד אב: נוהגים לומר קדיש על אביו ואמו בתוך י"ב חודש, **והטעם:** כיון שבאמירת הקדיש גורם נחת רוח לנשמת הוריו והוי לעילוי נשמתם ואין לך כבוד גדול מאמירת הקדיש (ספר הדרך פיקודיך מצות עשה לג חלק הדיבור ו, שו"ת רב פעלים ח"ב או"ח סימן יד, שו"ת יד אליהו סימן סו).

וכן כן כתב הח"י אדם (כלל סו סעיף ו) דהקדשים שנאמרים על אביו ואמו י"א חודש אחר פטירתם וביום היארצייט הם מטעם כיבוד אביו ואמו לאחר מותם.

אבילות י"ב חודש

יש אומרים שאף אבילות י"ב חודש הוא משום כיבוד (מים עמוקים ס' ג).

הדלקת נר נשמה ביארצייט

יש אומרים: שנר של יארצייט נחשב כצורך מצווה, **והטעם:** כיון שנהגו בו לעילוי נשמת הוריו ויש בזה מצוות כיבוד אב ואם (כתב סופר אור"ח סימן סה, שו"ת עמק הלכה ח"ב סימן נב).

כיבוד אביו ואמו אף לאחר י"ב חודש

כיבוד מידי יום ביומו

יש שכתבו שעיקר הכיבוד הוא שיהא מכבדו במותו וכל אשר בכוחו למיעבד ליה ניחא יעשה מידי יום, לא כמו רבים מעמי הארץ שאין זוכרים את אביהם ואמם אלא ביום היארצייט מעט שאומרים קדיש ונותנים מעט צדקה ולומדים מעט (פלא יועץ כיבוד אב ואם ע"ש באורך דבריו).

לימוד תורה

הרוצה לכבד אביו ואמו באמת יעסוק בתורה ובמצוות ובמעשים טובים הרצויים בעיני ה' ובעיני כל אדם ועל הבנים כאלו אומרים הבריות "אשרי לאב ואם שגדלו בן שכזה" (פלא יועץ ערך חידוש ספר בית החיים הלכות כיבוד אב ואם גם לאחר מותם א, קיצור שו"ע קמג כא).

לחדש חידושי תורה ובפרט בשבת

אמרו חז"ל שאין ערך לכבוד שזוכה אביו בישיבה של מעלה על ידי שבניו מחדשים חידושי תורה (על פי הוזהר בהקדמה בראשית דף ד).

ובכל יום ויום שהבן מחדש שום דבר בתורה מעטרין אותו בעמרות גדולות וחשובות מאד של הצדיקים ומסיים אשרי האיש המניח בן בעולם הזה שהוא עוסק בתורה (תורה לשמה צח בשם האר"י החיד"א רצ אות ד מחזיק ברכה בשם דעת חכמה, פירוש הנר"א משלי כג כה).

המחדש חידושים בשבת: המחדש חידושים בשבת גורם כבוד גדול לאביו (וזהו) וזה שנאמר בתורה "איש אמו ואביו תיראו לכבדם" על ידי חידושי תורה בשבת וזה נלמד ממה שנשמך לפסוק "ואת שבתותי תשמרו" (האר"ז"ל בנחל קדומים הובא בשערי אהרון ויקרא יג ג, דרך פיקודיך מ"ע לג, פלא יועץ ערך חידוש, יסוד ושורש העבודה צוואה סעיף כח).

ומי שאינו יכול לחדש חידושי תורה בשבת: ילמד דברים חדשים שלא ללמד עד הגה (שערי תשובה או"ח רצ א).

חידושי תורה של חתניו: יש אומרים ומי שזוכה שנתן בתו לתלמיד חכם וכשחתנו הוא מחדש דברי תורה לאמיתו אזי מעטרין לחמיו וחמתו גם כן בכמה עיטרין (ספר קב הישר פרק לה, יסוד ושורש העבודה שער כולל טו).

הדפסת כתבי ידי אביו: המדפיס כתבי יד של אביו מקיים מצות כיבוד אב (על פי שו"ת התעוררות תשובה ח"ג סימן יט).

הולך בדרך ישרה מועיל לנשמת אביו

אע"פ שלימוד משניות תהילים וכן הקדשים מועילים לנפש המת מכל מקום אין זה העיקר אלא העיקר הוא שהבנים ילכו בדרך הישרה כי בזה הם מזכים לאבותיהם ועל זה נאמר בן יכבד אב (מטה אפרים בסוף האלף למטה, על פי הוזהר סוף פרשת בחוקתי).

יש צער להורים שהבנים לא הולכים בדרך ה'

המדרש רבה (פרשה סג) כתב כל מי שיש לו בן יגע בתורה הקב"ה מתמלא עליו רחמים דכתיב (משלי כג) "בני אם חכם לבך ישמח לבך גם אני" וכשאין הבנים הולכים בדרך ישר מלאכי הדין מכים וחובטים אביהם שזה ילד שגדל (ספר מעבר יבק שפת אמת סוף פרק כא).

צואת בעל יסוד ושורש העבודה: (צוואה סימן כח) ביקש מבניו שאחר פטירתו יתאמצו מאוד בהתמדת לימוד התורה, בכוננת התפילה וברכות הנהנין ובתיקון כל מעשיהם, וסיים דבעשותם כן יכוונו גם למצות עשה דכיבוד אב ויקבלו שכר נפלא בפרטות אף על כוונה זו.

לכוון כל מעשיו למצות כיבוד אביו ואמו

יש אומרים: שבכל פעם שמתפלל ואומר קדיש כל ימיו יכוון לקיים כיבוד אב ואם להעלותם למדרגה עליונה וכן בכל חידוש תורה שמחדש יכון מצות כיבוד שמכבדו בחיו ובמותו (שולחן הטהור להגאון"ק מהר"א מקאמנא או"ח סימן קלב סעיף ה בור זהב אות ד, עיין שו"ת שלמת חיים חלק ד סימן ב).

חסרון בלשמה: נשאל הגר"ח זוננפלד זצ"ל אם טוב לומר בכל דבר שיהא לנשמת אביו ואמו אולי אין זה נחשב ללשמה, והשיב בוודאי אין בזה קפידא כיון שמצות התורה לכבד אביו ואמו והכל יעלה לנ"ר לפניו יתברך כי הוא צוה (שו"ת שלמת חיים סימן שכא).

קריאת שם בנו על שם אביו

יש אומרים: מצווה שיקרא שם בנו על שם אביו שנפטר וכן שם בתו על שם אמו שנפטרה, **והטעם:** משום שבזה שייך מצוה משום מכבדו במותו (ספר מילי דחסידותא סימן תעו).

ואף שדין זה אינו מופיע בגמרא בקידושין בסוגיה דכבוד אב ואם וכן אינו מופיע בפוסקים ראשונים ואחרונים שיש בזה משום מצות כיבוד אב ואם אולם מצאנו כבר לתנאים שקראו לבניהם על שם אבותיהם רשב"ג בן רשב"ג, בניהו בן יהוידע ויהוידע בן בניהו (עין באגודה פ"ק דשבת ס"ו יז ולכן נהגו לקרוא על שם זקינו כי כל איש אביו צדיק) וכיון שהמנהג כן שייך בכך מצות כיבוד אב ואם (שו"ת בצל החכמה ח"ג סימן קח ב).

והטעם שלא הזכר בגמרא:
משום שלא מוזכר שם אלא עניינים השייכים בכל מקום ובכל זמן.

אמירת "הרחמן הוא יברך את אבי מורי" אחר פטירתם
יש אומרים: שיש לומר נוסח זה בברכת המזון גם אחר פטירת אביו ואמו, **והטעם:** כי אמרו חז"ל מכבדם בחיים ומכבדם במותם וצריכים ברכה גם בשמי מרומים (ספר דרכי חיים ושלוש מנהגי בעל המנחת אלעזר ממונקאטש מזקינו הגה"ק בעל שם שלמה ז"ע שצוה בן ואמר לבנו הגה"ק בעל דרכי תשובה עיין בספר בית שלמה אות ק).

ישיבה במקום אביו לאחר פטירתו
יש אומרים: שכל איסור ישיבה במקום אביו זה דווקא בחייו אבל לאחר מותו מותר (שו"ת זכר שמחה סימן קלב).

והטעם במקומו שבבית: לפי שאין זה כבר רשותו של

אב דכיון שמת אין זה מקום המיוחד לו וכאילו מכר את המקום (הגר"ש"א הבא במקשי תורה ח"ד עמוד כח, אשרי האיש כיבוד אב ואם פרק לח ד).

ראייה לדבר מהברייתא (קידושין לא, ב) שמדברת על ענין כיבוד אב ואם, אומרת הנמ' במתו כיצד ולא כתבו דבר זה שמע מינה שלאחר

מיתה אפשר לשבת במקום אביו (הגר"ח פלאנץ בשו"ת חיים ביד סימן קכה ס"ק מה, ספר חסידים סימן תתיא).

יש אומרים: שאם אביו היה רבו מובהק ראוי להחמיר שלא ישב במקומו עד שיעבור י"ב חודש (שו"ת זכר שמחה יו"ד קלב).

יש אומרים: שלשבת במקום אביו בבית הכנסת אחר פטירת אביו

יש כבוד לבן לירש את מקומו, **והטעם:** כי תחת אבותיך יהיו בניך (הגר"ש"א הובא בקובץ מבקשי תורה קובץ מס' בא עמוד רע"ט).

יש אומרים: שאסור לשבת על מקום אביו לאחר מותו, **והראייה** (שו"ע יו"ד פסד ז) מהחוצב קבר לאביו וקברו במקום אחר הדין שלא יקבר בו עולמית, מפני כבוד אביו וחזונו שאסור לשבת במקום אביו גם לאחר מיתה (ספר יפה ללב ח"ה סימן רמב אות ה, ועיין שו"ת ציץ אליעזר חלק טו סימן מא ב שדחה ראייתו מהקבר דשם הוי איסור הנאה לו מחמת כבוד אביו ומטעם זה אסור לו לקבור גם איש אחר ואין זה שייך לדין ישיבה שהוא מדין מטרא).

לקרוא בשמו לאחר מיתה
יש אומרים: שלא יזכיר שם אביו ואמו אפילו אחר פטירתם (רמב"ם מהלכות ממרים פרק ו הלכה ג, דרישה רמ ד) ולכן ששואלים אותו בן מי אתה כגון שקוראים לו לעלות תורה וכיוצא

בזה צריך לומר בן ר' פלוני (חיי אדם כלל סו ת, הגר"ש"א ספר הידור פנים סימן רמב קיצור דיני כיבוד אב ואם ט).

לחלוק על דברי אביו
לאחר פטירת אביו מותר לו לחלוק על אביו או לומר נראים דברי פלוני שחלק על אביו (תוס' ר"י הוקן קידושין לא, ב שו"ת רע"אקמא ס' סח ד"ה

קדיש אחר י"ב חודש
מכיון שלפי האר"י הקדיש יש באמירת הקדיש תועלת לנשמת הנפטר לעלותו במעלות גן עדן ממדרגה למדרגה מטעם זה שייכת אמירת קדיש גם לאחר י"ב חודש.

קדיש אף לאחר י"ב חודש, יש אומרים: ראוי לאיש הירא ורך הלבב לצוות את בניו שישתדל לומר איזה קדיש בכל יום תמיד כל הימים, כי מי זה ערב אל לבו שלא יהא נידון לאחר י"ב חודש, בפרט בדור יתום כזה (פלא יועץ כבוד עמוד קע"א, וכן בספר חסד לאלפים ברכות סימן נו א הו"ד ככה"ח או"ח נו אות יט) וכן נוהגים הרבה מגדולי ספרד, אמנם בני אשכנז לא נהגו כן (קונטרס בית אברהם אות ה:).

האם לנהוג בדברי הפלא יועץ
דבר זה נשאל בעל השבט הלוי וכתב הנה דבר שלא ראיתי מרבתי לא אוכל ליעץ עליו ולעולם אל יעשה דבר תמוה לרבים וכבר כתבתי דאפשר לעשות הרבה מאוד לע"נ בלי לעשות מעשה ברבים (חלק ג יו"ד סימן קסה).

טעם אחר: לפי שלא ראינו למי שיאמר שצריך לומר קדיש לכל ימי חייו אף אם יודע שהורי רשעים כל שכן אם אינו ידוע להם שום רשעות חלילה רק שאין צדיק ארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא דטעם זה אין בו כדי לחייב לומר הקדיש בעדו (מנהגי החיד"א מנהגי י"ב חודש ומביא שכך כתב גם ממורו הר"ח טוב בספר עוד יוסף חי ויחי אות ו).

טעם אחר: לפי שזה נראה כמזולזל באבותיו ופוגע בכבודם שמחשיב אותם לרשעים גמורים (מנהגי החיד"א מנהגי חודש ח"ב).

מנהגו של הגר"ח זונפלד
הגר"ח זונפלד אמר קדיש כל ימיו לעילוי נשמת אביו, **והטעם:** משום שאביו נפטר עליו בהיתו רך בשנים וכמעט שלא הכירו ונבצר ממנו לקיים מצות כיבוד אב כהלכתה (ספר תורת חיים מנהגי רבינו בעניני אבילות ז).